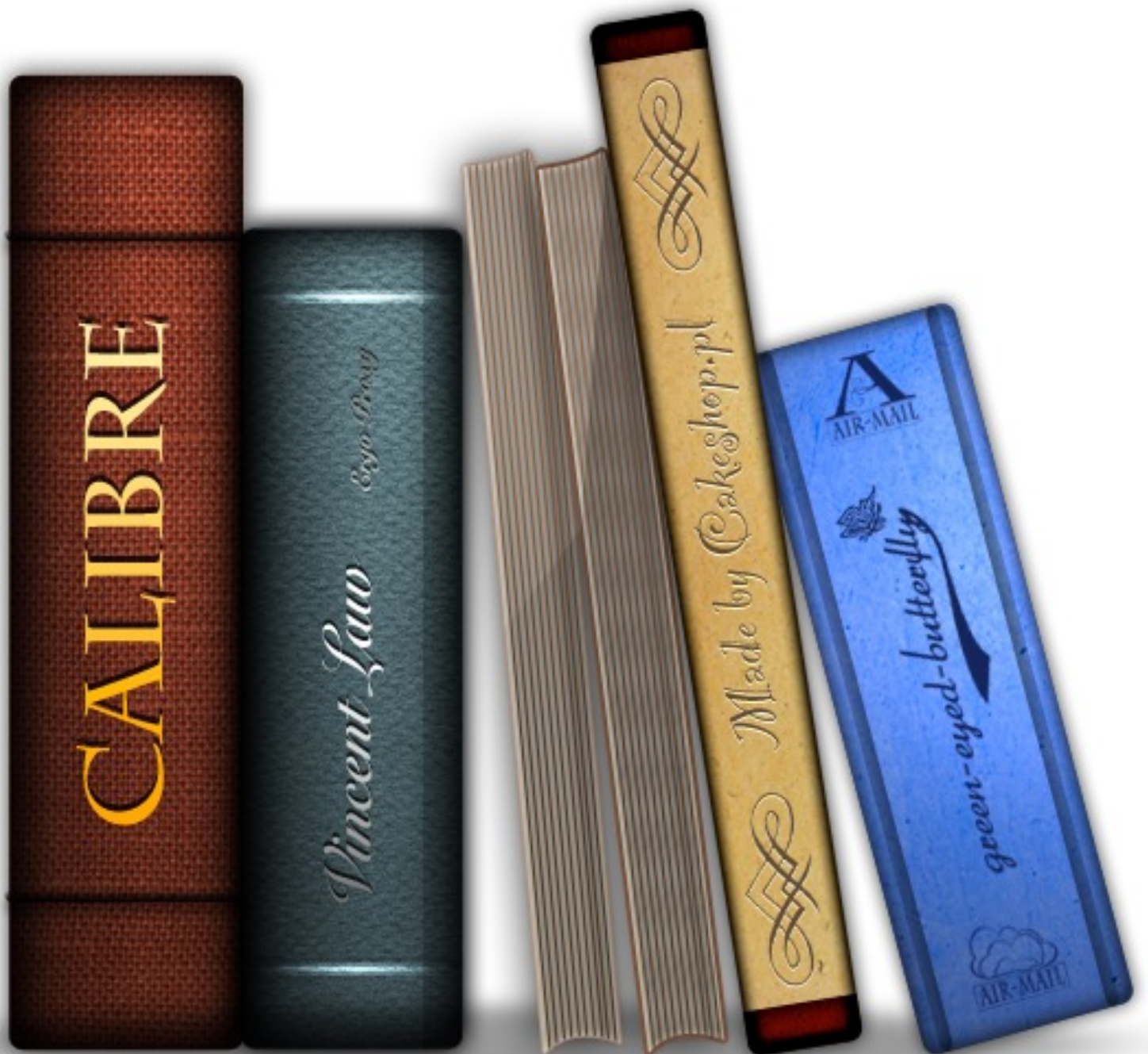

Izabrana dela

Petar Kočić

calibre 0.8.36

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Петар Кочић

ИЗАБРАНА ДЕЛА

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Петар Кочић

ИЗАБРАНА ДЕЛА

Садржај

[МОЛИТВА](#)

[ЈАБЛАН](#)

[КРОЗ МЕЂАВУ](#)

[ГРОБ СЛАТКЕ ДУШЕ](#)

[МРАЧАЈСКИ ПРОТО](#)

[ЗУЛУМ СИМЕУНА БАКА](#)

[ИСТИНИТИ ЗУЛУМ СИМЕУНА БАКА](#)

[МЕЈДАН СИМЕУНА БАКА](#)

[ЈАЗАВАЦ ПРЕД СУДОМ](#)

[ЈАЈЦЕ](#)

[РЕЧНИК](#)

ИЗБРАНА ДЕЛА

МОЛИТВА

Несрећан си, Народе мој, биједна си, Отаџбино моја!
Знам ја и осјећам невоље твоје и црни чемер што ти је стегао душу твоју. Знам ја то све и осјећам, али ми не дају пјевати о срећним данима минула времена, али ми не дају кукати над општим јадом твојим. Народе мој заробљени и кукавна Отаџбино моја!

Немилосно ме тјерају с гробља, шибāju ме страшно и ријечи ми у грлу стају. Грбови остају непојани ријечима чистијем, непокапани сузама искренијем, а мајке сиње неутјешене утјехом благом, па се буну у љутој срџби и божје и људско срце, и мртва се тијела у мртвачкој одори дижу из неоплаканих грובהа и оглашавају се језивим јауком и лелеком да душа у човјеку протрне и премрзне.

О Боже мој велики и силни и недостижни, дај ми језик, дај ми крупне и големе ријечи које душмани не разумију, а народ разумије, да се исплачем и изјадикујем над црним удесом свога Народа и Земље своје. Поклони ми ријечи, Господе, крупне и замашне кô брда хималајска, силне и моћне кô небески громови, оштре и језиве кô свјетлице божје, и тирјанима неразумљиве кô што је неразумљива сфинга египатска роду човјечанском. Дај ми те ријечи и обдари ме, Господе мој, тијем даром својијем великијем и милошћу својом неизмјерном, јер ће ми срце свенути, јер ће ми се душа од превелике туге и жалости разгубати!

ЈАБЛАН

Одавно се ухватио сумрак.

На стрњишту испод села у једној забрдици скупио се Лујо сав под хаљиницу. Само му вири пјегаво лице с крупним, грахорастим очима и неколико прамичака жућкасте косе, расуте по челу. Пред њим на неколико корака пасе Јаблан.

Сваке вечери, откад су настале врућине, до неко доба ноћи напаса Лујо свог Јаблана. Пази га као очи у глави. Два пута га на недељу соли. И ужину с њиме полови. Воли он Јаблана — јер је Јаблан најјачи бак у цијелој околици. Лујо се поноси. Остале говедаре и њихове бакове поношљиво презире. Усред гробља смио би он ноћити кад је Јаблан с њиме.

— Само шјутра! — Трже се Лујо као иза сна, збаци са себе хаљиницу, а очи му сијевнуше од узбуђења.

Устаде, приђе баку, па га стаде миловати, мазити и тепати му:

— Добро се ти, Јабо, наруцај. Руцај, бате, колико ти дуса подноси... Само шјутра! Рођени мој, мили мој, драги Мој Јабо — само шјутра!

У Лујином промуклом гласићу дрхтало је меко, њежно преклињање. Бак махну по навици репом, па га ухвати мало по образу.

— Зар мене, Јабо? — пита га пријекорно. — Сад ћу ја плакати.

Он се мало одмаче у страну, па као ђоја заплака. Јаблан диже главу.

— Није, није, Јабо! Шалим се ја. Нијеси ти мене ударио... Е, немој се, оца му, одма' за свашта љутити! Де, да се појубимо!

Пољубише се. Лујо огрну хаљиницу, па се опет спусти на влажну траву, да сања о сјутрашњем дану.

Сјутра ће се његов Јаблан бости с царским баком. У њему већ одавно букти, пламти жеља: да се Јаблан и с Рудоњом пободе. Преклињао је кнеза, да му испуни жељу. И остарији су луди молили кнеза.

— Ма, људи моји, није то тако лако — царски је во! Него, ја ћу бацити молбу. Одреди ли царство да се боду, добро и јест — не браним ни ја; не одреди ли — није ништа ни било! Је ли тако, браћо?

— Тако је, кнеже. Само 'ајде по реду, па се не бој!

Молба је бачена, одговор је кнезу дошао: дозвољава се. Сјутра је Преображење, а уједно и царски дан. Сјутра ће се код кнежеве куће огледати Јаблан и Рудоња.

О томе Лујо будан сања. Час види, како је Јаблан пао, како убоден издише; час, опет, како је надбо Рудоњу, па поносито стоји на мејдану. Чује, како Јаблан громовито риче, а брда одјекују. Он долига:

Воло-лиге, доло-лиге!

Јаче моје мило баче

од те ваше јадне краве!

Та, кравуљо, нагрдуљо!

Нагрдим ти говедара

и у кући кућаницу

и на струзи стругарицу

— — — — —

— Јабо, је ли теби студено? — чу се Лујо испод хаљанице.

Јаблан пасе, шути, ништа не одговара. Он устаде, помилова га, извуче из стога два снопа зоби, метну пред бака, па леже крај њег'. Послије дугог полусанљивог, дрхтавог трзања превари га сан. Кад Јаблан поједе жито, леже и он код свог доброг друга.

Дубока страховита тишина. Влажна свјежина шири се кроз ноћ. Млак вјетар подухива преко кућâ, што се у полукружном, непрекидном низу протежу испод планине. Кровови, обрасли маховином, једва се распознају, према мјесечини, од зелених шљивика кроз које стрше. Само се гдје-гдје бјеласка нов кров. Село спава мирно, слатко, као једно, здраво и осорно планинче када га мати подоји и уљуља.

Сунце се лагано помаљало иза планинских врхунаца, који још уморно почиваху у прозрачном јутарњем сумраку. Један тренутак — па се све обли у бјеличастој свјетлости! Све трепти, прелива се. Само, тамо далеко испод планина у присојима, трепери магличасто, тиморно плаветнило. Све се диже, буди, све се пуши као врућа крв, одише снагом, свјежином.

— Свануло већ! — протегну се Лујо, протра очи и погледа око себе. — Јабо, бате, што ме нијеси пробудио?

Јаблан је рано, врло рано устао и добро се напасао. Драго бијаше Луји кад видје како су у Јаблана трбуси забрекли.

— Е, кад си се тако, бате, наруц'о, ето ти па мало 'нако заслади! — вели весело Лујо, па баци пред бака неколико снопова зоби.

Јаблан поједе. Кренуше кнежевој кући.

Вране пролијећу из околних шумарака и падају на кукурузе, који су се истом почели зрнати. Чува ри хајкају! Страшила на оградама око кукуруза лепршају се. Сермија се изгони на пашу. Вика, довикивање на све стране.

Лујо иде замишљено за Јабланом. Удубио се у мисли — не чује он те галаме, тог живота који се око њега шири. Он мисли о Јаблану и мејдану.

Врцну се, као да се нешто досјети. Растеже педаљ, па поче мјерити штап:

„'Оће Јабо надбости — неће; 'оће — неће; 'оће — неће; 'оће!“ — викну Лујо, а очи му засвијетлише од превелике радости.

Од драгости стаде љубити и грлити бака.

— Је л' де, Јабо, да ћеш ти њега надбости? Нека је он царски! Свеједно је то мом милом, драгом, рођеном Јаби. Је ли тако? Де, кази своме Јуји! — поче му се безазлено улагивати.

У разговору с Јабланом стиже Лујо кнежевој кући, гдје се бијаше доста свијета искупило. Светац је, не ради се, па дошли људи да мало пробесједе, а као планинцима мило им је гледати и кад се бакови боду.

Луји се стеже срце кад угледа Рудоњу. Учини му се страшан, голем; и дебљи и већи од Јаблана.

— Јабо, бате, ако данас платиш главом, не зажали на ме!
— уздахну Лујо, припи се уз вола, па поче опет, кријући од људи, мјерити штап. Извиће да ће Јаблан надбости! Разведри му се лице.

— Јеси ли се уплашио, мали?

— Ти се, синко, ништа не бој. Твој је бак стари мејданџија
— соколи га један чичица.

— Не бојим се ја, вала, ништа! — вели Лујо поуздано.

— Богме ћеш ти, малишане, и јаукнути кад Рудоња исуче
Јаблану цријева — застрашава га пољар. — А и јест ми много додијо.

— Е, то ћемо, пољаре, истом виђети! — смије му се пркосно, заједљиво Лујо.

— Маните се, људи, празна разговора! На страну дјеца и жене!
— викну кнез оштро, готово званично. — Поведите бакове на ову раван ниже плота!

Изведоше их. Околи свијет са свију страна. Бакови се почеше њушкати, као да се упознају.

— Трке, Јаблан!

— Трке, Рудоња!

Бакови стадоше букати, копати предњим ногама, заносити се, ребрити, док силно не грунуше рогови о рокове. Стоји прасак, лом! Земља се круни, угиба под њима.

Лујо дрхће, стрепи. Сваки му се живац разиграо. Избечио крупне, грахорасте очи, не трепће. Сваки покрет прати; сваки удар одјекне у разиграном срцу. Стиснуо се, погнуо се — помагао би Јаблану да може. Засјенише му се очи. Само назире како се нешто пред њим врти, вијуга, угиба.

Рудоња насрну свом силом.

— Поду'вати га, Јабо! — викну Лујо, као изван себе.

Јаблан, стари, лукави мејданџија, посрну као ћоја на десно колено предње ноге, па подухвати Рудоњу испод врата.

— Не дајте, људи, нагрди вола! — узвикну преплашено кнез.

Испод врата Рудоњина шикну велики млаз крви. Лујо задолига. Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а планински врхунци силно — силно одјекују.

КРОЗ МЕЋАВУ

Већ се поче и смрачивати, а они не моглоше краве продати. Нико их честито и не погледа, а камоли да их упита за цијену. Нико ни да се нашали!

Старцу се то нешто грдно ражали и љуто га заболи, и, да је имао суза, грко би и болно проплакао. Али, онако испаћен и сатрвен дугим јадом и чемером, само суво уздахну и крену с трга, водећи погружено на привузи стеону кравицу, чија се плава, свијетла длака, мркасти рошчићи и обло, пуно виме измеђ бјеличастих и меснатих кракова једва распознаваху у сувој и оштрој зимској вечери. За кравом се диже и пође дијете — није му могло бити више од дванаест година — држећи чврсто у промрзлим рукама лескову мотчицу.

Старац је ступао погнуто, вукући тешко ногу за ногом. Сијед је сав, коштат и крупан као одваљен комад оних грђених и непрекидно мрачних и туробних планина, што се мукло уздижу поврх његова села. По разголићеним, руњавим и широким прсима нахватало му се стврднуто иње. Уздигао накостијешене, дебеле бркове, испод којих мутно, као из неке даљине, вуре уморене и готово умртвљене очи, па љума и граби уз пут.

Сува зима стегла. Одасвуд бије, пржи и као уједа, гризе оштра и немила студен. Руштри се окорјели снијег, и жалобитно цвилећи угиба се под ногама.

— Баш нико ништа, Вујо! — трже се старац и обрну се дјетету.

Мали је шутио и уморно, изнемогло корачао за кравом. Од суве студени на њему се бијаше све накостијешило и укочило.

Ситне, меке длацице на лицу му се најежиле, а руке поцрвењеле, па поцрњеле од тешке зиме.

Кад бише насред чаршије, снијег поче пропадати. Љуто и као на силу одваљиваше се лепирица за лепирицом, испрва тешко, као да се мучи и натеже, па онда лакше, учестаније и гушће.

— Баш нико ни да се нашали с цијеном, а ево нас и ноћ у чаршији стиже! — трже се опет старац из мисли, а у ријечима му, очима и лицу дрхташе нешто болно и очајно.

Све се више смрачава и као да се нешто из далека потајно и подмукло спрема и пригушено хуји.

Снијежне лепирице укрштају се у лету, ломе се једна о другу и шуште у тананом и меком шуму поврх њихових глава, а њих троје, старац напријед, крава за њим, за кравом Вујо, промичу чаршијом лагано и уједначено, стопу за стопом.

Старца су обрвале мисли, тешке и црне мисли, па потресају из темеља душом његовом.

Некад је он био најнареднији и најзгоднији домаћин на цијелој Крајини. По далеким селима, касабанама и градовима, по механама и хановима, на царским друмовима од Босне до Цариграда, говорило се и причало о згоди и направи Реље Кнежевића са Змијања.

Велика је снага и задруга у њега била. По четрдесет, педесет кућне чељади радило је на њивама његовим, са којих су се у врелој сунчаној свјетлости кроз планинско, небеско плаветнило ломили и кршили дрхтави и задихани гласови, а пуна и забрекла снага прштила и пуцала испод загријаних кошуља и сребрних гердана. И пјесма рада и распламћеле младости, пјесма ускипјеле, необуздане планинске снаге уз оштри фијук коса и српова разлијегала се силно, протегнуто, у

врелом дрхтању бијелих облих грла, испод помодрелих горских висова.

Раном зором отискиваше се небројено благо од Рељиних торова. Зачас би крдо оваца прекрило и забијелило пољем испод планика. Говеда би у дугим редовима замицала у планину на пашу, да се у подне врну води на пландиште. Јаблан, који је својим разглашеним јунаштвом затворио цијело Змијање, поносито би се одвојио од говеда, измакао би напријед, па би громовито рикао, букао, копао ногама и задрто разносио земљу роговима.

и Реља је као растао, ширио се. Прса му се напињаху да пукну, а срце му обузимаше и облијеваше нека слатка, чудесна врелина.

Све му је напредовало, расло, бујало, множило се и ширило унедоглед. И њега би често пута, кад би погледао на свој мџл и имаће, обузимала некаква потајна, нејасна језа и слутња... „Ово се већ одавно пресипа... прелијева!“ — прошаптао би, дрхћући и угушујући ону страшну кобну мисао која би му тада синила кроз главу.

И рађало је, и расло је, и напредовало је: жене се близниле, овце се близниле, козе се близниле, а улчек сјемена бацао по десет рода. Торови прекрили пола поља, а стаје се окупиле око једног заравњака као мала касаба.

Глас се Рељин ширио. „Шта толико теслаишеш! Што си се толико дигô, нијесу на теби токе и илике Реље Кнежевића!“ — говорило се кад би се когод стао чиме поносити. На зборовима код цркава и манастира, на кумалима и свадбама приказивао би кум куму, пријатељ пријатељу част и поштење: „Вала ти, куме, 'вала ти пријатељу! Ти мене почестовô овом чашом, а тебе Господини Бог сваким родом и берићетом. Жито ти родило, коло ти возило, и бакови букали кô у Реље Кнежевића!“

И паше су му падале на конак. Црне грчке владике високих тенџерастих камилавки, бескрајно дугих и широких рукава и облапорна срца на жуту јаспру, свраћале су њему и благосиљале дом његов и торове његове. И он им је давао много, премного, не бројећи, не устежући се, пуном шаком. Самоме везиру за курбан-бајрам слати су овнови из Рељиних торова. И некакву је бурунтију од цара задобио. Зашто и крошто он није знао, нити је хтио кога питати. „Ово мени ништа не треба, а у реду није да се царска јазија потеже и повлачи по кући!“ — рекао је, и сложио бурунтију на ватру. Његова су мушка чељад била сва до зуба наоружана. Пасоше за оружје није му падало на ум да тражи, нити је коме падало на ум да га пита за то. Често је купљено од народа оружје, али се Рељи никад заптије не свратише ни на каву. Нешто им је било као зазор.

Свагдје је био признат и призват. Али овамо да буде кнез или да сједи у каквом царском меџлису, није хтио ни по које благо, нити је дао коме свом, иако се знало, да су његови стари судили на Змијању, и да је он потомак од Змијања Рајка што се у пјесмама пјева.

— Кад не могу кнезовати кô што су ми стари кнезовали, нећу да будем ни турски алабаш! — говорио је Реља поносито.

Силно је мрзио чаршилије и ријетко је силазио у чаршију. Три пута у години: кад би смиривао мирију, кад би товарио пиће за крсног имена и кад би са зимнице у прољеће пратио овце на јагњило у доње крајеве.

Већ би се на неколико дана знало кад ће градом минути крдо Реље Кнежевића са Змијања, и чаршилије би се искупиле на ћошковима, и Турци би посједали на дивананама, да ћефше и сеире кршно и бијело благо. Кад би звоно са големог овна предводника растегнутим звуком одавало да су прве овце иза града, пошљедње би улазиле у чаршију, преливајући се у пуној свјетлости прољетног, дрхтавог сунца, а за њима би поносито јахао на брњашу Реља, обучен у модри копоран и црвене, скерлетне чакшире, са црвеним шалом око главе и крупним,

сребрним токама и иликама на прсима, под пуним пусатом. И Турци би се и чаршилије дивили И чудили згоди и богатству Рељином, а у његовој души дизаше се сласт и топлина, свијетла и мека као незнана пјесма без ријечи што се диже од загријане земље, и миришући веже се са насмијаним небом прољетним.

Препунише се торови, пресуше се амбарска ока, пренапуни се кућа здраве, једре и кршне чељади, а кеса, пуна бијеле и жуте јаспре, силно затеже за Рељиним припашајем.

и једног кобног дана — добро се он сјећа — ненадно се дигоше врући планински вјетрови, погнаше и завитлаше млаку прашину у ковитлац, расипљући је по торовима, стајама и њивама његовим. Тих дана обноћ је у торовима блечало благо, торске су лъесе болно, као да цвиле, шкрипјеле, чобани су снивали немиле и чудесне снове, а пси су око торова некако тужно, претужно урликали и завијали као гладни курјаци усред зиме на планини.

И пође шапат од уста до уста:

— Рељин брњаш осванџ мртав у бари.

— Три јунице, што су се ономадне оштуриле, нађоше јутрос говедари мртве у тору.

Орлови мрлинаши, они грдни планински орлови огуљених, голих вратова и дугих, заоштрљених кљунова, почеше се вијати небом изнад стаја Рељиних и падати крај торова. Црне вране и гаврани у дугим, широким јатима кобно су и злобно грактали поврх мала и имаћа његова, падајући на товне мрлине са немилим крештањем, а он је болан, преболан ходао тамо и амо, као без главе, сатрвен и убијен ненадним јадом и чемером. Чама, зебња и грозничава, дубока језа дрхташе на образима његовим и на образима чељади његове. Свако је чељаде стрепило и осјећало да се нешто невидовно увлачи и подмукло шири по торовима и стајама, обарајући немилосно све живо пред собом.

— И Јаблана јутрос међу силним мрлинама нађоше мртва у тору! — просу се опет шапат, болан и дрхтав шапат од уста до уста, а из поља од торова разлијегало се жалобитно јадиковање малог Ђоке за својим Јабом. И сва се чељад заплакаше, зајаукаше. И Рели се грдно ражали, али се стеже, намрачи, па само суво уздахну и, заносећи се као мало у страну, викну:

— Не плачите, не јадикujte, дјецо моја! Плачем и јауком не ожали се погибија снаге моје и лепоте моје. Пјесну, пјесну, дјецо! Јоване, Милане, Видо, Јагодо, дјецо моја! Не плачите, не јадикujte, већ се загрлите и запјевајте ону пјесну од туге големе... ону велику пјесну од које процмили и дрво и камен, а камо ли срце у човјеку! Ту пјесну, ту велику пјесну запјевајте загрљени и ожалите погибију снаге моје и љепоте моје!

Мали је Ђоко вас дуги дан прејадиковао набрајајући Јабланове мејдане, и пред вече је заспао на мртвом тијелу биковом, од кога га нијесу могли никако раставити. Заспао је, да се никад не пробуди. Мало срце, пуно велике, дјетињске љубави, препукло је од преголеме жалости за својим Јабом.

И прва се носила кренуше из Рељине куће.

Иза тога чељад се поче поболијевати и падати као снопље. Носе се носила, нижу се гробови и промукла женска грла, бугаре сиње и црне тужбалице. Мушкарци, гологлави и распојаси, без црвених припашаја, без модрих чованих копорана, и без крупних тока и илика, убијени ненадном и подмуклом несрећом, тврдокорно шуте, без суза и јаука, али су жалостивни, сломљени, сатрвени...

И нижу се гробови, мали и велики, женски и мушки. Страхота погледати! Нагрнули оголели просјаци и блентови из далеких села; пуно их гробље. Осјетили, нађушили и они, као и оне планинске прождрљиве орлушине на мрлинама, па се отимају о пиће и масна јестива што се износе на гробље. Обучени у нове миришљаве рубине, што остају иза мртваца, просипају пиће по гробовима, прождиру облапорно грдне масне

залогаје, режећи један на другога као пси. Блентави Шеле обукао на се читаву нову одјећу покојног Маркана, брата Рељина, па скаче помамно преко гробова и бучно мумла да уши заглухну:

— Ај! Иј! Уј! Како ми стоји глава?... Зар нијесам кршан и прикладан, не буди примијењено, кô и сваки герз!... Ај! Иј! Уј!... Ујујуј!...

Луди Крстан, обучен у стајаће руво Луке, синовца Рељина, сјео на камен више једног гроба, поднимио се на обје руке, па сам за се крупно, дубоко говори, као да му глас долази из мрачних дубина:

— Док једном не смркне, не море другом сванути. Додуше оно не би требало да тако буде, али људи тако 'оће, па нек им тако и буде. Ја нијесам чојек, ја сам блентави Крстан, а блентавом Крстану то је, ако ћеш, блентави Крстане, и драго. Зар није тако?

— Јест, брате Крстане, тако је — мијења глас и одговара сам себи...

— Кад буде по некој памети, брате Крстане, мрачне су ово и кржаве бешједе, али се мени не море ни смркнути ни сванути међу људ'ма, јер ја нијесам чојек већ блентави Крстан. Зар није тако, брате Крстане?

— Тако је, брате, тако...

И блентави је Крстан и даље нешто мумлао. претресао, а око њег' се дизао и ломио грозан и језив јаук и лелек. Наједанпут се трже, исколачи очи, зину и грчевито здера са себе сву одјећу и го побјеже с гробља, а за њим се нададоше остали блентови са силном, заглушном вриском И писком. Само остаде злоглава Каласура која од малених ногу трчи по селима од куће до куће и увијек свијету говори да нешто тражи. Већ неколико дана, од јутра до мрака, она непрестано јадикује и нариче на гробљу, не

једући и не пијући ништа. Нуде је јелом и пићем, дају јој хаљине што остају иза мртваца, она све то одбија, неће да прими, него само јадикује и непрекидно јадикује. Родбину И укупнике обузима све већа и студенија слутња, и они је гоне с гробља, али се она упорно отима, неће да иде:

— Не дирајте ме, ја сам жалобитна, ја сам мека и болећива срца. Ово су дјеца моја, сестре моје и браћа моја. 'Оћу да и' ожалим. Нико и' неће онако од срца ожалити нô ја...

Силом је одагнају с гробља, али се она опет привуче и обноћ, кад се све смири и утиша, ходајући од гроба до гроба, јадикује и нариче, дубоко потресајући душом запрепашћене чељади.

Реља, усправан, потамњео у образима као какав окорјели грешник, празна и укочена погледа, хода тамо и амо, суво, изнемогло шапће и мрмља:

— Чудне ли среће и црна ли удеса мога!... Боже, Боже, што си тако немилостан! Што расточи државину моју, што обори и разруши краљевину моју? Зар нијесам писô на намастире и цркве; зар нијесам давô кљаству и сакату; зар нијесам славио име твоје и прислуживô свијеће слави твојој?...

Онда би се на једном тргао, занио, подбочио би рукама слабине, окренуо би се према торовима, око којих се разлијегаше језива писка орлова и студено грактање врана и гавранова, па би као упола јаукнуо:

— О ви црни врани и орлови, наједите се, науживајте се, и напијте се крви моје и снаге моје! Оснажите своја крила, па се високо под небеса дигните и крилите земљом и свијетом. Огласите својим црним гуком и јауком на све стране свијета несрећу моју голему и погибију краљевине моје и лепоте моје!...

И све помрије, леже у гроб, осим њега и неколико млађих жена, које се убрзо разудаше; и све пропаде, ишчезну, свега

нестаде осим худе и врлетне земље, коју немађоше нико више обрађивати и зиратити, и осим празних и загушљивих стаја, из којих заудараше задах смрти и пустоши. Торске љесе нешто свијет разнесе, нешто се опет осушише и сагњеше. Друго све узе невидовни удес и разграбише птице небеске и разлијеше просјаци и суманути блентови. И он остаде сам с окорјелим мразом и ледом на души, и тврд као камен, црн као огорјео пањ у планини, спусти се изнад огњишта, на коме се ватра гасаше...

Највише је чамио у кући и око куће, и врло је ријетко излазио међу свијет, који гледаше у њ као у неко чудо и страшило. Њега бу дубоко у души забољело оно бојажљиво, нејасно и тајанствено сашаптавање кад би гдјегод бануо међу људе који га не познају — само кад нешто шапћу. Светковина и зборова код цркава и манастира клонио се као живе ватре, јер се ту много причало и бесједило о његовој страховитој погибији и удесу. Кад би помислио на те зборове и светковине, душа би му потајно пропиштала, јер се на њима не блијеште више токе и илике са витких и врсних Кнежевића, не праште пећанке њихове, не бјеласају се у лепршању широке бошче, нити звекћу меко и уједначено дуги гerdани са једрих и наочитих снаха и дјевојака, које задихано разносе по збору, од сопре до сопре, части кумовима и пријатељима. Умукле су и оне дрхтаве, приказне ријечи које су одјекивале с краја на крај збора и слатком врелином слијевале се у душу његову: „Вала ти на твојој чести и чествовању, краљевино славна!“

На зборовима и светковинама широко се и снажно пролијевала снага његова и лепота. Свега тога нема више, све је умрло, увело, ишчезло, да се никад не поврати. Само су се оне крупне приказне ријечи дубоко упиле у душу његову и живјеле с њим и он с њима. Прелако га је било увриједити. Требало је само нешто рећи о његовој потреби и сиромаштини.

— Сирома', вукарни Реља!

— Не дирајте ме, браћо. Црн је удес мој, велик је јад мој и преголема несрећа моја... Нијесам ја вукарни Реља! Ја сам

краљ без краљевине... цар без царевине! — узвикнуо би очајно, задрхтао би и само би тада грчевито зајецао да га је жалост било погледати.

Сваком свом чељадету, малом и великом, подигао је Реља, одмах, првих дана, биљег, па је гробље тврдо оградио, све сам, без ичије помоћи.

Држао се чисто и у реду. Сам је себи и прао и крпио рубине. Гдјекад би, недјељом и празником, обукао и стајаће руво, али му оно стајаше некако тужно, неприкладно, и он се стидио од сама себе.

— Реља, Реља, не приличи ти ово руво више! — говорио је сам себи и брзо га је свлачио.

Нешто свога блага што је било у свијету, на маслу и на извору пригнао је кући, да заматне и расплоди, али му се није дало. Кад нешто једном пође, не заустави се!

И малог је Вују, синовца и једину мушку главу, кад му је мати умрла, повратио на старевину.

Кад се све старо измакло, кад је сасвим осиромашао и опотребио, кренуо би у доње крајеве, доле гдје га нико не познаје, па би радио на надницу. Тако би, преко лета, зарадио нешто за зиму, да се прехрани и прислужи свијеће на гробовима своје чељади. То га је много стајало, али он је сваких Задушница, и зимских и јесенских, палио свијеће и држао даће и прекаде.

— Ама, виђе ли ти, Вујо, како је леден и немилостан данашњи свијет: нико ни да се нашали с цијеном, а шјутра су Задушнице! — прену се опет Реља као иза сна, кад бијаху подалеко измакли из чаршије и прихватили се брда. — Шјутра ће бити грбови и биљези наше чељади мрачни, неосвијетљени. Немам чиме споменути мртве своје, нити имам чиме даровати

кљаста и саката за покој душа њи'ови'... Шта дочека Реља Кнежевићу! — с грким пријекором дубоко уздахну.

Вујо га није чуо и разабрао, већ се сав тресао и цвокотао зубима од оштре студени која га обузимаше са свију страна и снажно продираше до сржи у костима.

Поврх њихових глава шуштао је и меко лепршао снијег који је пискаво шкрипио под ногама, а око њих је као болно чамила језиво бијела зимска ноћ, без гласа и даха.

Кад, у Добрњском Пољу, скренуше с главног друма према селу, мјесец бијаше на западу, а скромачна свјетлост звијезда једва се распознаваше на не прегледној, бескрајној бјелини.

Снијег поче гушће лепршати кад уђоше у планину, коју им је ваљало пријећи и спустити се у поље.

Крава стаде нешто зазирати и застајкивати.

— Идеш ли, роде? — окрену се старац и јаче повуче привузу.

— Идем, идем — тешко мали растави вилице.

— Је ли ти студено?

— Да — једва чујно и с напрезањем одговори Вујо. Реља скиде шал, стресе снијег с њега, и омотага чврсто малом Вуји око главе и ушију.

— Утопли се мало, по Богу брате, јер све ми се чини да се спрема велика мећава... Ту мотчицу баци, чоче, из руке, па руке метни у њедра... Ево ти ове моје 'аљине, па се добро умотај — рече старац, скиде хаљину, и остаде скоро упола го.

— А ти, стриче?

— Мени, дијете, не треба ништа. Ја се не бојим ништа, ни међаве, ни вјетра, ни студени... Силне су мене међаве биле и гониле, па ми не могоше ништа...

Високе оморике под тешким ињем стадоше се лагано њихати и повијати, шкрипећи и збацујући са себе пуне прегршти снијега.

Рељу нешто жигну кроз срце. Он само махну главом и пође, шапћући, пун слутње:

— Ово се спрема међава. Знам ја Змијање, знам ја ћуд нашије' планина и ове наше зле'уде, врлетне земље: све то потајно и подмукло режи!

Наједном се ненадано задрмаше у врховима јеле и оморике јаче, силније, а јака се и бучна међава диже, као да се цијела планина из темеља потресе.

Њима се смрче пред очима. Снијег их је све јаче засипао, међава им је дисање заустављала, а они су грабили напријед, посрћући и заносећи се.

— Идеш ли, роде?

Идем, идем — једва је одговарало дијете, дрхћући више од страха него од студени.

— 'Ајде, роде, 'ајде... О страшне ноћи и међаве — ће ће ми ово убого сироче моје главу изгубити! — шаптао је старац и пробијао се свом снагом кроз међаву.

Уморени и малаксали од силног напрезања и оштрог шибања ражљућених вјетрова, они би застали да одахну, да се одморе, послушкујући, са неизмјерним страхом и зебњом, како бијесни ноћни вихори урлају и потресају, рекао би, и небом и земљом, ломећи и кршећи све пред собом.

Каткад мећава утоли, вјетрови се смире, стишају. Ништа се не чује, ништа се не осјећа до њихово кратко, изнемогло дисање, и оно лагано, дрхтаво изумирање вјетрово што трепери и клизи по снијежној бјелини око њих.

— Моремо ли, Вујо? — викнуо би старац послјије одмарања, стежући чвршће привузу у рукама.

— Моремо, моремо! — одговарао је Вујо, а у гласу му је сад дрхтао онај луди, врели планински пркос, који се све силније буди и пламти, и у малом дјетету, што је напрезање веће.

— Напријед, Вујо! — узвикну Реља, прикупљајући сву снагу, као да ће се с неким у коштац хватати.

За часак се опет ненадно диже мећава. Јеле су се љуљале из корјена, шкрипећи болно, и вјетрови су са њихових врхова у помамном бијесу и звизгу тргали и разносили огранке и иње на све стране.

Пријеђоше планину и сиђоше у поље. Путеви су били заметени, нигдје пртине, ни знака, ни даха од живота, а бура непрекидно бјесни и урла.

Ударише на пометеничке биљега којих је много, премного на Змијању, и Реља осјети да су забасали па викну из све снаге:

— Помагајте, помете нас мећава! Забасали смо... Забасали смо!...

Његов изнемогли глас дочекаше и зграбише вихори и, као осветнички, помамно га растргоше и разлијеше по узбјешњелој, лудој ноћи змијањској. Кад се мало, за часак један само, стиша бура, он опет викну:

— Помагајте, забасали смо... забасали смо! Помете нас мећава...

Испред Накомичића кућа, чије је од вајкада било да сласавају залутале путнике и намјернике што у зиму прелазе преко Змијања, лизну широк и висок пламен запаљене сламе и чу се снажан, протегнут узвик:

— На десно, браћо, на десно!

Реља напреже сву снагу и јурну преко сметова према пламену који се високо у небо дизаше, повијајући се под ударцима вјетрова сад на једну, сад на другу страну.

И Вујо граби, и он се очајно отима, али се све више умара, малаксава, снага га оставља, издаје, а онај мали распламћели пркос догорјева у њему, гаси се.

— Идеш ли, роде?

— Идем, идем — немоћно одговара дијете посрћући, падајући и устајући, док на једном звизну снажан вихор и дебео га смет удари у прса. Вујо јаукну и изнемогло паде.

— Идеш ли, роде? — викао је Реља поиздалека.

— Идем, идем — чинило се старцу да чује дјетињи глас.

— 'Ајде, роде, 'ајде! — мрмљао је потмуло Реља, подмећући пркосно своја гола, раздрљена прса немилосрдном и неодољивом шибану планинских љутих вихора.

У њему се бијаше распламћела дивска снага, сви му се живци напрегли. Посрће, пада, устаје, заноси се и језиво осјећа како се бори с нечим страшним, невидљивим, што га дави, гуши, зауставља му пару и дисање.

— Идеш ли, роде? — викну опет и несвјесно се обрну, али не бијаше ни краве ни Вује.

Он држаше само комад привузе у руци. Капу му стргли вјетрови и однијели, а опанци му негдје спали и остали у снијегу.

Био је бос и скоро го. Прибра сву снагу и, посрћући преко сметова, потрча натраг.

— Вујо! — очајно, силно јаукну и паде крај малог, с кога бијаху вјетрови снијег разлијели.

Негдје у даљини, са планинских овршака, разлијегало се по узнемиреној зимској ноћи студено вијање гладних вукова, мијешајући се са урликом и ломњавом побјешњелих вјетрова који потресају земљом, носећи као невидљиви дивови на својим снажним плећима грдне сметове, и разбацујући их ражљућено на све стране... Звижде вјетрови, звижде и урличу, а полумртва се уста љубе и издишу у слаткој смрти...

ГРОБ СЛАТКЕ ДУШЕ

Упекло сунце — сажеже све! Дошло небо модро као чивит. Изведрило се, нигдје облачка да опазиш. Далеко тамо — далеко око Осмаче и Луњевца ухватила се плавичаста тиморина, па трепери и дрхће под узаврелим сунчаним зрацима.

Пријатан мирис скорушеног планинског сијена, с тешким смоластим задахом мртвих, спарених јела и оморика, некако тешко пада човјеку на душу у овој загушљивој планинској жези.

Сједимо ја и Дуле пред колибом. У хладу смо. Изнад нас се дигло неколико крошњастих смрчика, па суморно бацају преко нас дебеле, шиљасте сјенке. Само се гдје-гдје кроз размакнуто грање пробија сунце, просипљући зажарену свјетлост у снопљастим млазевима по дивљачној, мљечикастој трави.

— Виђе ли ти, брате си мој слатки, данашње жеге и врућине! — одахну крупно Дуле, па раздрљи знојаву кошуљу на широким, руњавим прсима. — А само да ти је знати каква љута зима море бити 'вође, на планини.

— Зима, велиш?

— Да, зима, зима! Колико ли је само свијета помела мећава на 'вој планини! Видио си, ваљада, оне гробове изнад мог шјенокоса... у 'ном пристранку?

— Јесам.

— Оно су све пометенички и гињенички гробови.. Све је љуто, немирно, горопадно и тврдоглаво на 'вој планини и испод ове планине. У нас је ријеткост питом и 'вамо покоран чојек. А

има и доста, који, ако 'ш, овог суда много и не бендају... Видиш онај гроб с новим, бијелим биљегом изнад мојије' откоса? Оно је гроб Слатке Душе...

— Слатке душе! — зачудих се ја. Како то слатке душе?

— „Како то Слатке Душе!“ — као да се мало Дуле љутну.
— Лијепо! Слатке Душе оно је гроб...

Он се подиже на кољена и пружи руку између два врхунца, кроз које се бјеласало село доле под планином.

— Ено, оно тамо на крај села у 'ној долини, више које кô у сумаглици трепере двије јасике... Видиш ли? Видиш зар! Е, 'нође ти је био кућерак Слатке Душе. Тако је свак звао старог Мију, покој му души! Прозвали су га, белћим, тако што је он сваког звао слатком душом. Познавô он кога, не познавô — он сваком: моја слатка душо!

Прије неколико година — поче Дуле, а чело му се намршти — диже га спа'ија са старог кућишта и насели на његову старевину некаква Личанина. Жао је то, прежао било покојном Мији, ама, шта је могô! Спа'ија и суд тражили су да се пресели, јер није имô чељади да обрађују зиратну земљу, а то је штета, рекоше му доље у суду, и за спа'ију и за царевину.

Велика је снага чељади у Мије била, па све обамрије и у 'вој пошљедњој буни изгину. Остаде сâм с једним ожењеним сином, који неке године плати главом на сараорини, кад се градила цеста од Бања Луке до Јајца. Прошћеш, домаћица тога му сина преуда се горе у Локваре и преведе са собом малог Стојана, једино унуче Мијино... Тако је он, кукавац, остô кô окресана грана сâм самдијан! Једва су га дигли са старог кућишта. Баш сам се тукô кад га дигоше.

— 'Ајде, стари, пртљај! — веле му ђендари.

Он сио на кућни праг, поднимио се на обје руке, па шути и гледа у земљу.

— Нећу! — издера се Мијо силовито, па подиже очи, у којима се свијетлило неколико суза. — Зар је баш до тога дошло? Зар да ја оставим своју земљу, своје калеме и велике воћаре, које сам ја главом садио и подизо?!... Коме да оставим? Шваби... Личанину! А мој Столе, моја слатка душа, кад одрасте, да иде том Шваби у најам!... А-а, то не мере бити!

— 'Ајде, 'ајде, стари! — веле му ђендари мало блаже. — Мораш, јер те закон гони; не гонимо те ми...

— Чујеш, господине, остав'те. ме још једно двије-три године, у том ће и мој Столе одрасти, па кад сине прољеће све ће ово зацрњети. Све ћемо ми ово узорати... ја и мој Столе. Онда ће бити и цару премилосном и спа'ији свега доста... Тако ти то мени учини, мој добри господине моја слатка душо! — објеси се Мијо о врат једном ђендару, па стаде плакати.

Тешко ли је гледати, брате си мој слатки, кад стар инсан плаче!

— Немој, господине, да на мене пане проклетство: да сам угасио своју крсну свијећу; да сам оставио своју крв без куће и кућишта, а на 'ваком данашњем земану! Немој, моја слатка душо, да се затре моје племе... моја крв, Бог ти сваку срећу дао! — преклиње покојни Мијо, а сузе му теку низ образе кô киша.

— Ми, стари, не можемо ништа. Закон те гони; ми те не гонимо.

— Какав је то закон?! — јукну Мијо и свали се на земљу. — Пустите ме да се пошљедњи пут исплачем на својој земљи. Земљо моја, мајко моја... — загрцну се. — Земљо моја, мајко моја, колико ли сам зноја, сузâ и крви своје на теби пролио! Колико ли сам јада и чемера на теби видио!... Столе мој, моја слатка душо! Столе мој, грдна рано моја!... Ја велим: пошљедњи

пут. Није пошљедњи, није! Столе мој, крви моја, тражићемо ми своју прâву. Ић'емо ми у Беч. Знам ја ђе су царска врата...

— То ти стари можеш одма' тражити, док ти унук одрасте, а сад устај!

— Баш се мора ићи? — пита Мијо и гледа оштро у ђендаре.

— Мора! Закон те гони; ми те не гонимо.

— Онда вас молим с божје стране, прикаж'те доље суду да моје кућиште предаде ком нашем човјеку из ове наше проклете земље.

Дигоше га.

Он се пресели у 'ну долину. Од старије' брвана подиже му село нешто колибице, јер није ћио да се потуца по туђије' кућа'. Имô је само једну једину кравицу. То му је био сав мъл.

У јесен би му сваки живолазнији домаћин односио по један варићак жита и по шаку, двије грâ.

Он се селу од своје стране одуживô како је и колико је могô. Казивô нам је кад је који светац; кад се смије, Бога молећи, радити, а кад не смије. На крсним имен'ма чатô је кршњаком славу, а на пировије' приказивô дарове... Био је учеван и 'вамо разговаран ко какав калуђер. А био је и послушан. Док ко умре, одмах по старог Мију, да мртваца окупа и да код њег' прешједи, док се не укопа.

Село га је волило и штимало. Само поп и кнез нијесу га никако могли гледати.

— 'Ришћанине, не уплећи се у моје ствари, јер ће нас, иконе ми, свукуд бити! Неком неће ваљати!... Ти знаш — Свето

Писмо каже: „Једно стадо и један пастир“ — љутио би се поп на покојног Мију.

— Ама народ припитује, моја слатка душо, па ја, 'нако знаш, казујем... Шта'ш:: дрво на дрво — чојек на чојека. Тако је увијек било. Не мереш ни ти, кô велим, свађе приспјети, па ја кô млим: севап је да народу прикажем кад је који светац, да не гријеш, јер је и 'нако доста гријеха и клетве на нашем закону... А мени мој мили и добри народ помаже, па и ја њему шта могу и како могу... Помогô би' му, Бог зна и моја напаћена душа, и друкчије кад би могô и знао...

— Ја ти кажем, ришћанине, не уплећи се у моје ствари, јер ћемо, 'ванђеља ми и часне трапезе, излетити пред владику, па ћемо питати коме је додата синђелија: мени или теби!...

Кнез се јопе' љутио на Слатку Душу кад би мирио и одвраћô тежакe да не иду суду за сваку ситницу.

— Немојте, дјецо, — говорио би покојни Мијо — за свашто одмах летити суду. Суд је суд!. Боле, насул'те се 'вође, у селу, пред својим људ'ма, јер коме данашњи суд суди... Туј су оне молбенице, они протокури, туј оне закрпе, туј трошкови... Не иде, дјецо,

Table of Contents

[МОЛИТВА.. 2](#)

[ЈАБЛАН.. 3](#)

[КРОЗ МЕЋАВУ. 7](#)

[ГРОБ СЛАТКЕ ДУШЕ. 17](#)

[МРАЧАЈСКИ ПРОТО.. 23](#)

[ЗУЛУМ СИМЕУНА БАКА.. 29](#)

[ИСТИНИТИ ЗУЛУМ СИМЕУНА БАКА.. 34](#)

[МЕЈДАН СИМЕУНА БАКА.. 40](#)

[ЈАЗАВАЦ ПРЕД СУДОМ.. 50](#)

[ЈАЈЦЕ. 70](#)

[РЕЧНИК. 72](#)